

בנימין צביאלי / ירושלים

תפילה טבעית ותפילה קבועה

(שיחה לדוגמה)

קיום כלליים לשיחה חופשית עם תלמידים שקנו ידיעות יסוד בתפילה כפי שהיא מופיעה בסידור, בתנ"ך (בעיקר בתורה ובנביאים ראשונים). נגמרא מסכת ברכות (בייחוד בפרק ד) ובהלכות תפילה של הרמב"ם (בייחוד בפרק א).

אפשר להעמיק את השיחה או לפשטה, להרחיבה או לקצרה בהתאם לגיל התלמידים ולרמת ידיעותיהם הכללית.

בשיחה שלווה פרקים :

- (1) התפילה הטבעית של האדם והיקום.
- (2) מן התפילה הטבעית לתפילה המסודרת הקבועה.
- (3) חסרונותיה ויתרונותיה של התפילה הקבועה.

*

מורה : נשוחח הפעם על אחד מנושאי התפילה. אפתח במשהו שלכאורה אין לו כל קשר לתפילה, אך על כוונתי תעמדו בהמשך השיחה.

הנה אנחנו אוכלים יום יום, שותים יום יום וכו'. מדוע ?

תלמיד : פשוט מאד, אנו רעבים, לכן אנו אוכלים. אנו צמאים, לכן אנו שותים.

מ : ואם לא נאכל ולא נשתה ?

ת : נרגיש רעב, נסבול, יחסר לנו משהו.

מ : פירושו של דבר ... ?

ת : אנו מוכרחים לאכול, מוכרחים לשתות וכו'.

מ : האם האיש האוכל מרבה לחשוב על עצם פעולת האכילה, על תנועת הלסת, הלשון והשניים ?

ת : ודאי שלא, זה נעשה מאליו.

מ : לא מאליו, שהרי מישהו עושה זאת, אלא באופן בלתי רצוני. כלומר אלו פעולות הנעשות על-ידי האדם והוא אינו חושב עליהן תחילה. כך הוא בפעולות גופניות. האם ידועה תופעה דומה בשטח הרוח ?

ת: קשה לקרוא להן פעולות, אך הייתי אומר שכל הרגשה גם היא פעולה בלתי רצונית: שמחה, עצבות... .

מ: אבל ההרגשות האלה מתבטאות גם בסימנים חיצוניים כגון... ?

ת: שמחה — בשירה, בצחוק, בדיקוד; עצבות — בכבי, באנחה, בכפיפת קומה.

מ: ובכן, אין אדם חושב על כך כיצד הוא צוחק או נאנח או בוכה, זאת פעולה

או תגובה בלתי רצונית להרגשה מסוימת. ובכל זאת צייתה התורה "והיית

אך שמח", ויש גם דיני אבלות. כיצד נסביר זאת?

ת: התורה רוצה לכוון את ההרגשות.

מ: את התגובות להרגשות. היא אינה אוסרת שמחה או עצבות או כל

תגובה אחרת להרגשה טבעית, אלא מרסנת אותה, מכוונת אותה לטובתו

של האדם עצמו. — ומה הקשר בין זה לתפילה?

ת: גם התפילה היא תגובה להרגשה.

מ: למשל?

ת: יש תפילות הודיה ושמחה, ויש תפילות הבאות מתוך כאב וסבל.

מ: איך היינו יכולים להגדיר תפילה פשוטה כזאת הבאה באופן בלתי רצוני?

ת: תפילה טבעית, ספונטאנית.

מ: תפילה כזאת בעצם אינה זקוקה למלים, ולמעשה אנו יכולים לומר כי

לא רק האדם מתפלל אלא כל בעל חיים; גם הצפרים בציוצן מתפללות,

גם הכלבים בנביחתם ללא סיבה, ושמא ידוע לכם, כי ישנה רשימה ארוכה

של פסוקים המיוחסים לכל אחד מבעלי החיים ומן הצמחים והרשימה

נקראת בשם "פרק שירה".

ת: ידוע לי הסיפור על ט"ו בשבט, שבו מתאר הסופר את העצים המתנועעים

כאילו הם עומדים בתפילה.

מ: אין ספק שזה רעיון יפה, והוא גם מסביר לנו כמה פסוקים סתומים במק-

רא: "לך דומיה תהלה", "השמים מספרים כבוד אל", "כאיל תערוג על

אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים". המשורר כשהוא מתאר את

הטבע, הוא מתארו כאילו היה בעל תחושות, כאילו יש בו נשמה והוא

מביע — אפילו שלא מרצון — את הזיקה שבין הבריאה ובין בוראה, ובזיקה

זאת אין הבדל אם האדם הוא מאמין או אינו מאמין, "דתי" או "לא דתי"

בלשוננו. בעצם שמחתו או בעצם אנחתו הוא מביע את זיקתו לבורא.

ת: אם כן יוצא שכולם הם דתיים וכולם מתפללים.

מ: אם תרצה לומר, אין אדם שהוא באמת כופר בעיקר, אפילו יכריז על

עצמו שהוא כופר עשרות פעמים. עצם השמחה ועצם הבכייה או האנחה

הם גילויי אמונה שלא מדעת.

ת: קשה קצת לתפוס את הדברים.

בנימין צביאלי

מ: קשה לתפוס את הדברים למי שאינו חושב עליהם, אבל מי שמנסה לחשוב באמת — מקבלים אצלו הדברים משמעות אחרת לגמרי. כיצד מוגדרת התפילה בפי חז"ל? איך היא נקראת?

ת: עבודה שבלב.

מ: הנה לכם הסבר פשוט לאותה הגדרה "עבודה שבלב". אך מובן שיש גם הסברים אחרים ואולי עוד נגיע לכך בהמשך השיחה. אחד מהוגי הדעות הידועים (ויליאם גיימס) סיכם את הדבר כך: אנחנו מתפללים, פשוט מפני שאיננו יכולים להימנע מתפילה.

אך השאלה היא כיצד התלבשה אותה זיקה טבעית או תגובה טבעית — או נקרא לה עכשיו תפילה טבעית — במלים, במשפטים, בתפילות שלימות ומנוסחות. הרי יש לנו סידור מודפס ובו תפילות מוכנות מלה במלה? ת: זה ודאי בא בהדרגה, כשאדם למד להתבטא הוא אמר גם את תפילותיו ואת משאלותיו בפיו.

מ: הרי זה בדיוק כמו התפתחות השפה והספרות: האדם שואף להתבטא, ולא להתבטא סתם, אלא להתבטא יפה ובבהירות וכך הוא משכלל את אמצעי הביטוי. האם היו זמנים קבועים לתפילה הטבעית הזאת?

ת: כל פעם שהרגיש צורך — התפלל, כמו כל תגובה להרגשה טבעית, שאינה באה לעתים קבועות.

מ: האם זכורות לכם תפילות טבעיות כאלה ללא זמן קבוע מן התנ"ך?

ת: תפילת אברהם על סדום, תפילת אליעזר לפני פגשו את רבקה, תפילת יעקב אבינו כשהיה ירא את עשו, תפילת משה על מרים, תפילת חנה, תפילות דוד, שלמה, חזקיהו וכו'.

מ: יש תפילות רבות במקרא שבאו רק לעת מצוא — וספר תהלים מורכב כנראה כולו מתפילות כאלה. נשאלת איפוא השאלה: כיצד קרה הדבר ומדוע נקבעו זמנים לתפילה? מה הם הזמנים הקבועים?

ת: בוקר, צהרים וערב.

מ: אולי זכור לכם פסוק?

ת: "ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי" (תהלים נה, יח).

מ: אם כן כיצד קרה הדבר שאדם מישראל מתפלל בזמנים אלה דווקא?

ת: אלה הם זמני מעבר מיום ללילה ומלילה ליום ואז מרגיש האדם צורך בתפילה. בבוקר הוא יוצא לעבודה — היום מתחיל; בלילה הוא שוכב לישון — הוא מוסר את גפשו בידי הבורא; ובמנחה...

מ: מה השינוי שחל במהלך השמש במנחה, כלומר בצהרים?

ת: השמש נוטה כלפי מערב.

מ: אין ספק שהאדם החי בחיק הטבע מרגיש בכך יותר מאשר האדם בעיר.

- המוקף בניינים ותנועת כלי רכב. אף בשעת מנחה יש לו הרגשת צורך בתפילה. אם כן התפילה עצמה וגם זמני התפילה מקורם בצורך טבעי של האדם. האם זכור לכם דבר מעין זה בתורה?
- ת: למדנו שהאבות התפללו שלוש פעמים ביום אף-על-פי שזה היה לפני מתן תורה.
- מ: אמנם חז"ל במסכת ברכות מזכירים פסוקי תורה, שמהם אפשר ללמוד כי האבות תיקנו את שלוש התפילות. מי זוכר את הפסוקים?
- ת: אברהם תיקן תפילת שחרית, שכתוב: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם"; יצחק תיקן תפילת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב"; ויעקב תיקן תפילת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם". מפסוקים אחרים לומדים, כי כל אלה הביטויים הם לשון תפילה.
- מ: אם כן התפילה קדמה לתורה. והאם עצם התפילה היא מצוה מן התורה?
- ת: למדנו ביד החזקה של הרמב"ם שהיא מצוה מן התורה.
- מ: נכון, אך הרמב"ן סבור שתפילה היא מצוה מדרבנן. ומה בנוגע לקריאת שמע?
- ת: היא ודאי מן התורה, שהרי כתוב "ודברת במ... בשכבך ובקומך".
- מ: עלינו להבדיל הברכה ברורה בין קריאת שמע שהיא מצוה מפורשת מן התורה ובין תפילה הנלמדת מפסוק אחר. מאיזה פסוק?
- ת: "לאהבה את ה' ולעבדו בכל לבבכם" — איזו היא עבודה שהיא בלב? ו תפילה.
- מ: במונת תפילה אנחנו מתכוונים ל"עמידה", לשמונה-עשרה, שהיא עיקר התפילה. ועל מידת החובה בתפילה זו יש חילוקי דעות בין הרמב"ם והרמב"ן. נניח שהתפילה היא מן התורה, מדאורייתא, האם ציוותה התורה גם מה להתפלל?
- ת: יש מקרים שציוותה: מקרא ביכורים (דברים כו, ה-י), וידוי מעשר (שם, יג-טו), תפילת הזקנים בעגלה ערופה (כא, ז-ח).
- מ: אבל אותה תפילה שדיברנו עליה, שלוש פעמים ביום ושאבותינו תיקנו אותה?
- ת: הרמב"ם אומר באותה הלכה שנוסח התפילה ומספר התפילות וזמן התפילות אינם מן התורה — רק עיקר תפילה הוא מן התורה.
- מ: הרבה מצוות מן התורה פרטיהן אינם ידועים לנו מן המקרא בפירוש; התורה מצווה שגבלש ציצית, אך אינה מפרטת את המצוה; שניח תפילין, שנשב בסוכה ועוד — אך אינה מתארת את כל המצוות האלה לפרטיהן. מניין ידועים לנו איפוא הפרטים?
- ת: הם נמסרו כנראה במסורת שבעל פה מדור לדור.

בנימין צביאלי

מ: נכון, דרך אגב למדנו עכשיו דבר חשוב בעניין יחסה של התורה שב"פ לתורה שבכתב, מה קודם למה?

ת: שתייהן מאותו זמן, שהרי יחד עם התורה שבכתב נמסרו פירושיה של התורה שב"פ.

מ: כך בדיוק קרה גם בתפילה, אם נחזיק בשיטת הרמב"ם שתפילה היא מצוה דאורייתא. עיקר התפילה נאמר בתורה אבל לא צורתה, נוסחתה וזמניה. ומה יהיה פירושה של דברי חז"ל שהזכרנו "תפילות אבות תיקנון"?

ת: שהאבות קבעו זמני תפילה, אך לא את נוסחתה ומלותיהן.

מ: יש בגמרא גם דעה אחרת "תפילות כנגד תמידין תיקנון". מי יודע לפרט?

ת: שחרית — כנגד תמיד של שחר, מנחה — כנגד תמיד של בין הערבים, וערבית — כנגד האברים שלא נשרפו בעוד יום על המזבח ומקריבים אותם בלילה.

מ: האמנם שתי הדעות סותרות זו את זו?

ת: אפשר לומר שגם כשציוותה התורה על הקרבנות בבוקר ובין הערבים עשתה זאת מתוך אותם הטעמים שהזכרנו ביחס לתפילה: היום מתחיל, היום נגמר וכי'.

מ: נכון, ונוסף לזה הלא ידוע לנו שכל הקרבנות היו מלווים תפילה. האם יש לכך גם רמז בתורה?

ת: הרי פעמים הרבה מצווה התורה "והתוודיה" כשהיא מדברת על קרבן.

מ: אם כן התפילה והקרבן היו אחוזים ודבוקים זו בזו וגם כשנטל הקרבן עם חורבן בית המקדש נשארה התפילה. מי זוכר פסוק מתאים?

ת: "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד, ג).

מ: היכן נאמר פסוק זה כתפילת יום יום?

ת: לפני איזהו מקומן בתפילת "רבון העולמים".

מ: מן הראוי שנוכיר כאן, כי על דניאל, דניאל הידוע לנו בקשר לגוב האריות,

נאמר, כי התפלל "זמנין תלתא ביומא" (ו, יא) והרי הוא היה בבבל לאחר

חורבן בין ראשון. מכל מה שאמרנו נתברר לנו, כי זמני התפילה שהם

"טבעיים" הלכו ונתגבשו עוד מזמן האבות עד שדניאל התפלל כבר בקבי-

עות שלוש פעמים ביום. וכיצד נתגבש נוסח התפילה? מי סידר אותו?

ת: למדנו פעם שאנשי כנסת הגדולה סידרוהו.

מ: האם יש גם דעה אחרת?

ת: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל ביבנה.

מ: הגמרא שואלת על הסתידה הזאת שבשתי המסורות ועונה "שכחיה והדר

סידרוהו" — מרוב צרות שכחו את נוסח התפילה ורבן גמליאל העמידו על

מכוננו בתוספת ברכה אחת. איזו היא?

ת: "ולמלשינים אל תהי תקוה".

מ: צריך איפוא לשאול כיצד נוצר נוסח תפילת העמידה ומדוע דווקא נוסח זה?

ת: יש כאן כל מיני דברים שאדם צריך להם.

מ: אמנם לא כל תפילת העמידה יש בה משום בקשות ושאלות צרכים — יש הבדל בין שלוש הברכות הראשונות והאחרונות לבין האמצעיות, אך לא נעמוד עתה על מבנה התפילה שהוא עניין נכבד בפני עצמו. רצוננו למצוא את מקור הברכות האמצעיות. למי למשל ראוי להתפלל ברכת "רפאנו"?

ת: לאדם חולה.

מ: ומי יתפלל על ברכת האדמה ועל הגשם?

ת: עובד האדמה.

מ: וכך נוכל למצוא כמעט בכל ברכה מברכות העמידה שמישהו מסוים אמרה במצב מסוים מלבד הברכות הכלליות על הגאולה, על הצדיקים וכו'. מה נוכל, איפוא, לומר על הרכב התפילה כולה?

ת: שהיא ליקוט משאלות שונות של אנשים שונים בזמן צרתם או בזמן צורכם. מ: ובכן כשאנשי כנסת הגדולה או רבן גמליאל דיבנה הסדירו את תפילת העמידה לא עשו זאת באופן מלאכותי, אלא לקחו תפילות שהיו כבר רווחות בעם וכללו משאלות של ציבורים ושל יחידים והרכיבו מהן תפילה שלימה ומקיפה אחת. אבל כאן נשאלת שאלה אחרת לשם מה סידרו חז"ל את הברכות האלה לתפילה שלימה? האם לא יכלו לסמוך על כל אדם מישראל שיתפלל את התפילה הנחוצה לו באופן טבעי?

ת: לא כל אחד יודע להסדיר את תפילתו.

מ: זה נכון, אדם שיש לו משאלות לב רוצה להביע אותן בבהירות וללא גימגום והוא פונה לעתים לעזרתו של חברו. זהו בעצם הרעיון היסודי של שליח ציבור, שגם הוא עניין נכבד בפני עצמו. חז"ל מדמים בדרך כלל את עמידתו של אדם בתפילה לעמידה לפני המלך. בעצם גם הרמב"ם מזכיר סדר מסוים בתפילה.

ת: מגיד שבחו של הקב"ה, אחר־כך שואל צרכיו ואחר־כך גותן שבח והודיה. מ: הסדר בתפילה חשוב איפוא מאד, וגם בסיומה יש משהו הדומה לעמידה בפני המלך.

ת: ההליכה אחרונת שלוש פסיעות.

מ: ברצוני לקרוא לפניכם שורות אחדות מתוך ספרו של רבנו בחיי "חובות הלבבות" המדבר על הצורך בתפילה מסודרת: "ולפי שהיתה מחשבת הלב מתהפכת הרבה ואין לה קִיָּמָה למהירות עבור ההרהורים על הנפש, היה קשה עליה לסדר ענייני התפילה מעצמה, תיקנו אותם חז"ל במלים מתוק־

- נות, יסדרם האדם בלשונו, מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמ" שכת אל הדיבור" (שער שמיני פרק ג).
- יש לנו איפוא התפתחות מעניינת: תחילה האדם הרגי ש את התפילה, אחר-כך מילמל אותה בפיו בלשונו החפשית, ולבסוף קיבלו משאלותיו הטבעיות צורה קבועה שהוטל עליו להביען בפיו בזמנים קבועים. איך נוכל לקרוא לתפילה מסוג זה?
- ת: תפילת קבע.
- מ: נכון מאד, אך מה אמרו חז"ל על תפילה מעין זו?
- ת: "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים" (ברכות כח, ע"ב); "אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום" (אבות פרק ב, משנה יג).
- מ: כיצד נסביר מאמרי חז"ל אלו כפשוטם?
- ת: שהתפילה לא תיהפך בשביל האדם לעול ככד שהוא רוצה להיפטר ממנו ושלא יאמר אותה ללא רגש וללא כוונה.
- מ: והרי חז"ל עצמם תיקנו תפילת קבע זו, אף-על-פי שהיא עלולה ליהפך לתפילה מאובנת חסרת רגש, ואפילו לעול ככד. האם אין אנו מרגישים בקושי הרב שיש בדבר זה? נחזור ונסביר אותו.
- ת: מצד אחד רוצים אנו שהתפילה תהיה רחמים ותחנונים מתוך כוונה ורגש, ומצד שני אין אנו מוותרים על הקביעות וזה כמעט בלתי אפשרי.
- מ: בגמרא ברכות (כט, ע"ב) יש עוד פירוש למלה "קבע" ומתוכו מסתבר, כי גם חז"ל עצמם הרגישו בקושי הוזה שהזכרנו ורצו להתגבר עליו. הפירוש הוא "כל שאינו יכול לחדש בה דבר". ואם כן מה המוצא?
- ת: שבאמת נשתדל לחדש משהו בכל תפילה.
- מ: במסכת ברכות דף טז ו"יז ישנה שורה ארוכה של תפילות מיוחדות, אישיות, שאותן היו מתפללים אמוראים שונים לאחר התפילה הקבועה. אחדות מן התפילות האישיות הללו הפכו להיות תפילות קבועות אצלנו. מי יודע מה הן?
- ת: למשל בברכת החודש "שתתן לנו חיים ארוכים וכו'" — היא תפילתו של רב.
- מ: ולכן יש נוסחאות המסיימות תפילה זו במלים "בזכות תפילת רב". ומה עוד?
- ת: "אלהי עד שלא נוצרתי" שהיא תפילתו של רבא, "אלהי נצור לשוני מרע" שהיא תפילתו של רבנו של רבינא.
- מ: ויש עוד רשימה ארוכה של תפילות אישיות של חכמים שהיום אינן מקובלות בתפילה. היכן מקומן של אותן תפילות אישיות?
- ת: אחרי תפילת שמונה-עשרה.

מ: האם יש להן שם מיוחד?

ת: תחנונים.

מ: אם כן כתום תפילת העמידה הקבועה חייב כל אחד לומר את תפילתו האישית כדי לקיים מאמר חז"ל — איזה מאמר?

ת: "אלא רחמים ותחנונים לפני המקום".

מ: היכן עוד יש מקום לתפילה אישית?

ת: בברכת רפאנו, יש סידורים שבהם נדפס "יהי רצון" מיוחד לחולה שמוכי-רים אותו בשמו.

מ: דיברנו על הקושי שבתפילה הקבועה. האם ידועה לכם תנועה מסוימת שהרגישה בכך וביקשה למצוא פתרון לדבר?

ת: תנועת החסידות.

מ: באיזו דרך ביקשה למצוא פתרון?

ת: בהתלהבות בתפילה, בהדגשת הכוונה, בשירה.

מ: האם יש לנו רמז לכך כבר אצל חז"ל במשנה?

ת: "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין" (ברכות ל, ע"ב), ויש גם מאמר חז"ל "רחמנא ליבא בעי" (סנהדרין קו, ע"ב).

מ: יש שפע של סיפורים על התפילה בחסידות ועל הדגשת הכוונה בה.

ת: הסיפור בצדיק הכפרי ביום הכיפורים, הסיפור ברועה האוחזים וכו'.

מ: יש גם סיפור נפלא על המגיד מקונויץ שהיה אדם חלוש ושכב כל ימיו במיטה, אך כשהיה מגיע זמן התפילה היו חסידיו נושאים את מיטתו לבית הכנסת ובהגיעה לשם היה קופץ על רגליו, רץ אל העמוד ומתפלל בהתלה-בות עצומה מתוך כריעות והשתחויות. אך ברגע שסיים את תפילתו היה נופל שוב חסר אונים על הארץ וחסידיו היו אוספים אותו אל מיטתו ונושאים אותו הביתה.

ת: כאן בעצם אין שום חידוש בנוסח התפילה רק באופן אמירתה.

מ: אמנם נכון, החסידות חידשה את התפילה הקבועה עצמה, אך יש גם תפילות מיוחדות חדשות שחיברו אדמורי"י החסידות. למשל תפילת ר' אלימלך מליז'נסק "שנראה כל אחד ואחד מעלת חברו ולא חסרונותיו", והאם יש תפילות מיוחדות מחוץ לחסידות?

ת: יש תפילות לנשים לפני הדלקת נר שבת, תפילה למוצאי שבת וכו' באי-דיש ובלאדינו.

מ: אם כן אנו מחפשים כאילו פתרון לתפילה הקבועה, מחפשים לה תיקון — אך בראשית שיחתנו אמרנו, כי היהדות רוצה לכוון את תגובותיו של האדם.

ת: לפי זה, היהדות רוצה להרגיל את האדם להתפלל.

מ: ומה התועלת בהרגל זה אם הוא נעשה הרגל מיכאני?
 ת: יכול להיות שהרבה פעמים תהיה התפילה מיכאנית, אבל הרבה פעמים תפיל מתוך כוונה.

מ: הרמב"ם פוסק בהלכות תפילה פרק י: "מי שהתפלל ולא כיון אל לבו יחזור ויתפלל בכוונה", כלומר שעצם העובדה שאדם מתפלל בקביעות נותנת לו הזדמנות לעשות זאת בכוונה, מה שאין כן אילו היתה התפילה רשות לפי צרכיו של אדם כי אז אולי לא היתה באה כלל לעולם, והאדם היה נטול אותה חווייה עמוקה שתפילה אמיתית מעודדת בנפשו. בעצם אנו נכנסים כאן לתחום אחר במקצת, השפעת מעשיו של אדם — אפילו מעשים מיכאניים לכאורה — על תודעתו, על הרגשתו הפנימית. הרי יש סוג תפילות שאינן לא שבח ולא הודיה ולא תחנונים — אלא...
 ת: הכרזה, הצהרה, כמו קריאת שמע.

מ: נכון. קריאה שמע היא ודאי מצוה מן התורה ולשם מה, אם מותר לנו לחקור בטעמי המצוות, ציזתה התורה לאומרה פעמיים ביום?
 ת: נראה שעצם החזרה על אותה הכרזה, על אותה הצהרה, מעוררת את התודעה מחדש ומעמיקה את האמונה.

מ: ייתכן שזאת היתה כוונת חכמינו שתיקנו אמירת קריאת שמע לפני שמונה עשרה. הכרזה על אחדות הבורא יסוד אמונתנו — לפני בקשת הצרכים. האם יש עוד דוגמה למין הכרזה כזאת, אמנם לא מן התורה ואף לא מדברי רבנן... משהו מן הרמב"ם?

ת: י"ג עיקרים הנדפסים בסידור בסוף התפילה ובראשה ("יגדל").

מ: אם כן לשם מה נאמרים י"ג עיקרים שאינם אלא הכרזה או הצהרה?

ת: מאותה סיבה, להעמיק את האמונה בהם.

מ: זה אולי ערכם הכללי של כל המעשים הדתיים, של כל המצוות המעשיות: תפילין, ציצית, מזוזה ודומיהן. יהודי מוקף מצוות בחיי יום יום ללא הפסק. גם התפילה היא חוליה בשרשרת אמונתית זאת המקיפה את חיי היהודי. נוכל אולי לסכם את אשר אמרנו בשיחתנו על התפילה — התפילה הטבעית והתפילה המסודרת.

ת: התפילה בכללה מקורה בעצם טבעו של האדם. מן התפילה הטבעית התפתחה התפילה המסודרת והקבועה שלפי הרמב"ם היא מצוה מדאורייתא. נוסח התפילה כולל משאלות של יחידים ושל ציבור בכל התקופות ובכל המצבים. כדי למנוע את התאבנותה של התפילה הקבועה דרשו חז"ל את חידושה המתמיד על ידי תוספות אישיות, והחסידות שמה את הדגש על הכוונה. אך עצם הקביעות בתפילה, גם בזמן וגם בתוכן, יש לה ערך רב בהתעוררות הדתית בחיי יום יום.